

Essay | 2023

MARIELLE ROKS

De teugels laten vieren

De teugels laten vieren

Mariëlle Roks

Wat leren we van 'behoud door ontwikkeling' voor de particuliere monument-huiseigenaar?

Behoud door ontwikkeling was het adagium om leegstand bij grotere monumenten te voorkomen en nieuwe invulling mogelijk te maken. Het is een aantrekkelijke gedachte om bij het herbestemmen van monumentencomplexen de teugels van strikte bescherming en behoud iets te laten vieren, en daarmee het karakter van het totale monument te behouden voor de toekomst. Een inzicht dat nog steeds waardevol is.

Maar wat valt er te leren uit 'behoud door ontwikkeling' voor *kleinere* plannen zoals bij particuliere woonhuis-monumenten? Daarbij doel ik op die kleinere plannen waarbij er geen nieuwe bestemming ten grondslag ligt, maar het huidig gebruik wel degelijk andere eisen stelt aan het gebouw. De huidige maatstaven van comfort, warmte- en energiegebruik en de mogelijkheden tot verduurzaming zijn flink gewijzigd ten opzichte van een honderd, vijftig of zelfs minder, jaar geleden. En dat heeft grote impact op monumenten.

Vanuit de erfgoeddeskundigen en monumentenadviesorganen ligt de focus op behoud van het authentieke materiaal en het historisch beeld. Authenticiteit van bouw materiaal dient onaangetast te blijven, of bij wijzigingen ten minste langs de restauratieladder van de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (Stichting ERM) te worden gelegd. En waar het technisch niet meer mogelijk is onderdelen te behouden of op die plekken waar geen authentiek materiaal meer is, is een nieuwe ingreep mogelijk. Maar, dan worden ontwerp-details wel letterlijk tot op de millimeter bekeken om te beoordelen of ze voldoen aan een oorspronkelijk beeld.

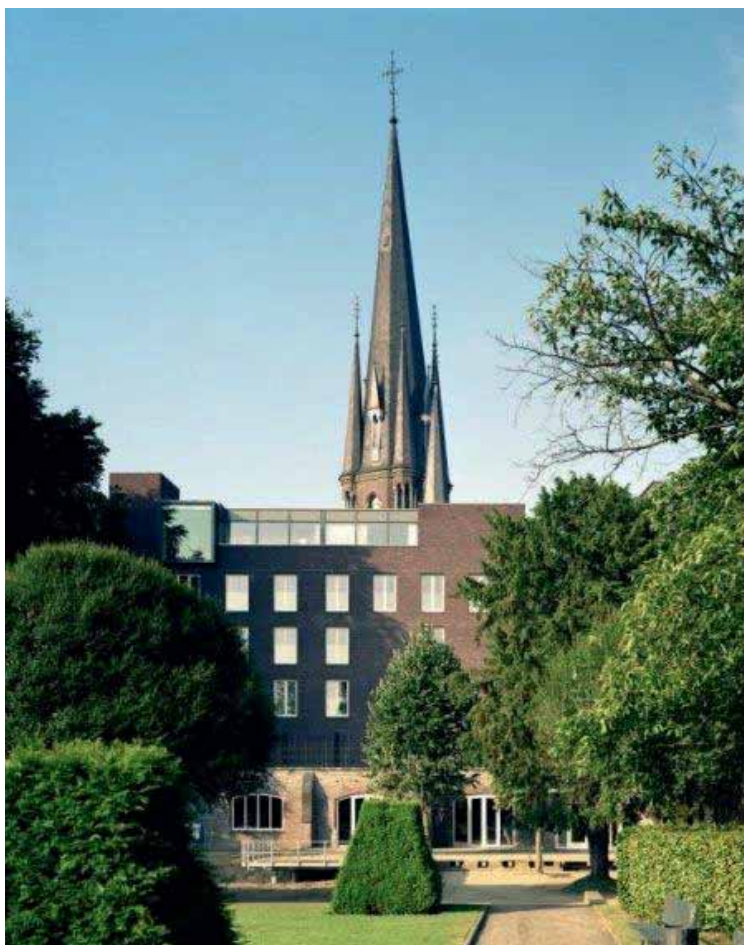
De eigenaar redeneert echter vanuit andere doelstellingen. Een particuliere huiseigenaar wil verduurzamen, energie besparen en/of comfortverbetering (en dat liefst ook financieel haalbaar houden). Zoals ontwikkelaars bij grote herbestemming alle details doorrekenen naar een rendabel programma binnen de herbestemming van een monument, zo is de particuliere huiseigenaar net zo goed aan het wikken en wegen hoe zijn woning toekomstbestendig te maken en te houden. Met het verschil dat deze huiseigenaar een leek is.

Nu kunnen we monumenten-huiseigenaren natuurlijk wijzen op de landelijke websites van cultureel erfgoed, het Nationaal Restauratiefonds en www.monumenten.nl, naar de vele technische brochures en naar de uitvoeringsrichtlijnen van de Stichting ERM, gemeentelijke informatie, enzovoorts, enzoverder. Dat alles neemt niet weg dat deze eigenaren een flinke klus hebben om er achter te komen wat een en ander nu betekent voor hun woonhuis-monument.

Van een afstand beschouwd lijkt het of op het grote schaalniveau van herontwikkelingen veel meer ruimte is voor ingrepen in monumenten dan bij kleine particuliere plannen. Bijvoorbeeld, als aan één zijde van een voormalig klooster vensters gewijzigd moeten worden om zorgwoningen toegang tot tuin of balkon te geven, dan denken we vanuit monumentenzorg daarin mee. Trekken we dit door naar een kleinschalig plan: bij een klein woonhuis enkele authentieke kozijnen in een voorgevel opofferen voor andere ingrepen, dan lijkt dat onbestaanbaar. Het verlies lijkt te groot.

Meer flexibiliteit bij de grote ontwikkelingen

Bij grote herontwikkelingen geeft het erfgoedbeleid blijkbaar meer flexibiliteit om wijzigingen door te voeren dan bij kleine wijzigingsplannen. Deze houding lijkt ingegeven door de andere focus: bij grote herbestemmingen ligt de blik op een groter geheel, op de impact op het totaal. En in dat grotere geheel is wat meer ruimte voor wijzigingen daarbinnen. Op groter schaalniveau vinden we een balans die er in het kleine blijkbaar niet gevonden kan worden. Toch ben ik op zoek naar een manier waarop ook in kleinere plannen wat meer ruimte geboden kan worden, door een ruimere blik op de beschermde monumenten te werpen.

Herontwikkeling voormalig kloosterkwartier naar hotel en woningen, Sittard

Herontwikkeling school naar hotel Sittard

Het is goed om ons te realiseren dat we in verhouding veel van de, vaak welwillende, particuliere huiseigenaar en diens kleinschalige plannen vragen. Deze monumenteneigenaren zijn immers geen door de wol geverfde ontwikkelaars die gewend zijn om deskundige adviesbureaus en restauratie-architecten te betrekken. Veel particuliere monumenten-huiseigenaren zijn trots op de historie van het monument waarin ze wonen. Tegelijk is er nu eenmaal een behoefte aan een minimaal gevoel van comfort, of behoefte om de gasrekening te verlagen. Begrijpelijk, of vinden we het normaal om van monumenten-bewoners te verwachten dat ze wat meer in de tocht of kou moeten zitten dan anderen?

Met veel aandacht en ambacht is natuurlijk veel mogelijk om monumentale waarden te behouden en toch wijzigingen door te voeren. Echter, in tegenstelling tot grote herbestemmings-projecten, hebben de particuliere monumenten-huiseigenaren meer moeite om adviseurs in de arm te nemen. Vergeleken met de grote projecten zijn deze relatief duur of zelfs niet te krijgen voor hun kleinschalige plannen, of de adviseurs blijken niet deskundig genoeg op het gebied van monumentenzorg. Alle websites, handreikingen, uitvoeringsrichtlijnen en dergelijke ten spijt vergt het in de praktijk veel inspanningen van de eigenaren om dergelijke kleine monumenten plannen door een vergunningsaanvraag te leiden.

Soms begrijpen bewoner, buren en bestuurder niet meer waarom er zoveel gevraagd wordt van een particuliere monumenten-huiseigenaar. Het draagvlak voor behoudend erfgoedbeleid dreigt af te nemen. Wat als (potentiële) bewoners er de handen vanaf trekken door de gevraagde grote investering in tijd en geld en monumenten geen bewoners meer vinden? Dergelijke effecten van behoudend erfgoedbeleid voor kleine monumentenplannen zijn uiteindelijk niet goed voor de samenleving. Erfgoedbeleid pretendeert vaak genoeg dat we geen stolp over het monument willen zetten, maar in kleinschalige plannen vinden we het – als erfgoedexperts – lastiger om los te laten. Hebben we vanuit het erfgoedveld genoeg oog voor de omgeving bij kleinschalige plannen? Hebben we genoeg oog voor de grotere collectie van monumenten? En kunnen we bij kleine plannen wat meer ruimte geven voor ingrepen?

Dr. Riemer Knoop, lector Reinwardt Academie, noemt het van belang om bij (erfgoed) monumenten veranderingen liefdevol te begeleiden. Dat is een mooi beeld, een fijne houding voor de erfgoedprofessional en voor de burger. En hij bevraagt onze praktijk van erfgoedbehoud. Voor wie doen we het eigenlijk? Vervallen we niet soms in

erfgoeddwang? Deze vragen wil ik hier nog eens voorleggen. Zeker nu ook in de aanstaande Omgevingswet wordt gesteld dat 'de mens centraal' staat, zoals dat ook in het Verdrag van Faro is opgenomen.

Wat van belang lijkt, is de cultuurhistorische waarde van het geheel, de gezamenlijke collectie van monumenten het bredere verhaal van de ontwikkelingsgeschiedenis van een plek. Ligt hierin niet de oplossing? Is hierin niet een zekere flexibiliteit te vinden, een bepaalde modus om in zekere gevallen wat meer los te kunnen laten voor het grotere geheel?

Ik wil ervoor pleiten om bij kleine plannen te kijken naar de bredere collectie van monumenten. Komt het type vaker voor binnen de straat, wijk, stad of het dorp, in de stad, en misschien in sommige gevallen zelfs naar de gemeente of regio. Een juiste uitvoeringsmodus hiervoor vinden, zonder dat (stap voor stap) aan alle details wordt geknabbeld is daarbij een grote uitdaging.

In het belang van de particuliere monumenten-huiseigenaar moeten we zoeken naar een betere balans tussen behoud en vernieuwen te vinden bij kleine monumentenplannen. Ik denk dat er best mogelijkheden zijn, om vanuit inventarisatie, beleid en instrumenten de verhouding van monumenten tot de grotere collectie mee te nemen. Echter, het vergt in de eerste plaats ook een andere houding van (ons) erfgoedsspecialisten. We moeten ons ook bij deze kleine plannen realiseren dat we niet alle elementen kunnen behouden en dat niet alle nieuwe ingrepen aan de hoge standaarden kunnen voldoen. Zoals we dat al goed beseffen bij grote herbestemmingsprojecten. Het lijkt daarom in de eerste plaats tijd om bij kleine monumentenplannen een stap achteruit te zetten en het grotere plaatje te bekijken. En de teugels een beetje te laten vieren.